

*Димитренко Л. В.,
доцент кафедри англійської мови
та методики її викладання
Херсонського державного університету*

КОГНІТИВНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО ОБРАЗУ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ)

Анотація. Статтю присвячено проблемам комплексного обґрунтування вербального поетичного образу як мовного й когнітивного явища, у формуванні якого задіяні універсальні й індивідуальні елементи внутрішнього лексикону, що представляють концептуальну картину й когнітивний стиль особистості.

Ключові слова: вербальний поетичний образ, структура знання, концептуальна абстрактна схема, концепт, концептуальна картина світу.

Постановка проблеми. Статтю виконано в межах когнітивної лінгвістики, яка вивчає втілені в мовних фактах знання про людину та світ, по-новому інтерпретуючи досягнення інших лінгвістичних напрямів. Вхідження в спектр семантичного аналізу якісно нового – когнітивного – рівня значною мірою підготовлено семантичними дослідженнями, проте характеризується поверненням до фактору людини, що у свою чергу зумовило спрямованість на вивчення найскладніших феноменів людського буття [1, с. 25]. Когнітивна точка зору на образ полягає в прагненні виявити те, як у ньому відображається когнітивне членування світу реальності. Кожний образ розглядається як прояв когнітивних процесів і як специфічний їх результат. Образ об'єктивує те, як людина розуміє, категоризує та концептуалізує світ у своїй свідомості [2, с. 48–50]. Однією з основних структур концептуальної системи людини є саме образ, який традиційно розглядається як свідомість когнітивного стилю автора [3, с. 6]. Тенденція розглядати поетичний образ у взаємозв'язку з процесами мислення людини, пізнання й роботи свідомості у вітчизняній науці має витоки з положень О.О. Потебні, який трактував образ як засіб мислення й пізнання, та В.В. Виноградова, який підкреслював, що поетичний образ несе інформацію про пізнання індивідом (автором) дійсності й уособлює розумовий зміст [4, с. 38].

Об'єктом дослідження є вербальний поетичний образ, який трактується в дисертації як лексико-синтаксичний комплекс, що є результатом мовного втілення концептуальної тричасної структури (X is like Y on the ground of Z) та об'єднання її елементів за правилами граматики на підставі отождолення суперечливих у широкому розумінні сутностей.

Предмет аналізу складають лінгвокогнітивні механізми формування вербальних поетичних образів у художніх текстах.

Актуальність обраної теми визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на розгляд мовних одиниць з урахуванням того, які структури людського знання вони репрезентують; неоднорідністю тлумачень вербального поетичного образу (далі – ВПО) як лінгвокогнітивної структури знання; вибухом зацікавлення в спостереженні й аналізі лінгвістичних особливостей, засобів функціонування структури знання в художньому тексті. Таким чином, вивчення

ВПО стає безпосереднім внеском у завдання всебічного опису мови.

Мета статті полягає в тому, щоб подолати існуючу на сьогодні розбіжність лінгвістичних дефініцій образу, розглянути його в когнітивному аспекті вивчення, чітко визначити й диференціювати поняття ВПО та його складових, за допомогою лінгвокогнітивного аналізу ВПО описати концептуальну картину світу – глобальну, цілісну систему інформації про універсум, класифікувати засоби структурування ВПО й механізми асоціювання його елементів, розглянути їх стилістичний потенціал та організацію.

Поставлена загальна мета зумовлює розв'язання таких часткових завдань: критично розглянути та відповідно систематизувати існуючі розробки теорії образу; класифікувати поняття, що набувають образного вираження й артикулюються за допомогою концептуальних переносів (за термінологією Дж. Лакоффа) – головних чинників породження образів завдяки універсальним концептуальним зв'язкам (вмістилище – вміст, причина – наслідок, вихідне – продуковане, схожість за ознакою тощо); описати концептуальну картину світу американської поезії ХХ ст., що представлена у ВПО, та виявити її специфіку; провести кількісний аналіз сутностей, завдяки яким відбувається образне подання, навести списки основ порівняння, аналогії або асоціації елементів ВПО, проілюструвати їх лексичну дескрипцію, виділити випадки комбінування, центр і периферії.

Виклад основного матеріалу. У конкретному поетичному тексті поряд із загальною кількістю ВПО присутня певна кількість інваріантів (парадигм) ВПО зокрема. У роботі пропонується формула обчислення середньої частоти використання інваріантів ВПО в текстах, яка представлена у вигляді співвідношення двох параметрів $\frac{m}{n}$, де m – це кількість усіх ВПО, що присутні в текстах автора, та n – кількість інваріантів ВПО. Перший параметр є також оцінкою ступеня образності, другий параметр – мірою різноманітності цієї образності. У дисертації обчислені значення вказаних параметрів для п'яти авторів: Р. Фроста, К. Сендберга, Е.А. Робінсона, Е.Л. Мастерса та В. Ліндсея (загальна кількість образів у цих поетів складає 2 000 випадків у нашій вибірці). Найвищий ступінь образності спостерігається в поетичних текстах К. Сендберга (27%) та Р. Фроста (22,9%). Проте ступінь різноманітності ВПО найбільший у Р. Фроста (близько 6,6%). Середня частота використання різних парадигм ВПО приблизно однакова в К. Сендберга й Е.А. Робінсона (4,82 та 5) та особливо різниться у Р. Фроста та В. Ліндсея (3,47 та 6,27). У результаті аналізу виділено 132 продуктивні парадигми ВПО в поезії Р. Фроста, К. Сендберга, Е.А. Робінсона, Е.Л. Мастерса та В. Ліндсея. Так, продуктивними парадигмами Р. Фроста є такі: людина → вмістилище, людина → рослина, вода → дзеркало, вода → тканина, світло

→ вода, емоція → вмістилище, місяць → збрарддя, божество → вмістилище. Тільки в К. Сендберга зустрічається ВПО, що реалізують такі парадигми: сонце → вогонь, місяць → орган, зірки → тварини, вогонь → вмістилище, сон → вода, смерть → дорога, емоції → коштовне. Характерними парадигмами ВПО В. Ліндсея є тіло → плід, емоції → каміння, дорога → вода, тварина → людина, життя → вода; характерними парадигмами ВПО Е.Л. Мастерса є навколишня дійсність → вмістилище, розум → збрарддя, смерть → тиша, людина → тїнь; характерними парадигмами ВПО є Е.А. Робінсона почуття → птах, вітер → людина, волосся → речовина, емоції → споруда. Варто зазначити, що подібні авторські парадигми ВПО отримують нове втілення в тексті поетичного твору. Втілити нове в реальному ВПО можна різними шляхами та з великою різноманітністю навіть у тих випадках, коли, здається, у лексичному відношенні не передбачається варіації [5, с. 20]. При цьому треба звернути увагу на засіб ототожнення елементів ВПО. Ефект новини є тим сильнішим, чим більше лексична дескрипція основи ототожнення відрізняється від звичайної. Так, ВПО *the stars speak deep thoughts*, основою якого є «говоріння», отримує в К. Сендберга нове лексичне втілення: *the sea speaks a language polite people never repeat, the yes and the no of a woman's hand, law-lying lands scrawled in granite language on a gray sky*.

Структурна будова складного ВПО обумовлена синтаксичною організацією речення. Виразальні засоби та стилістичні прийоми синтаксису англійської мови визначають як структуру речення, так і послідовність сполучення парадигм у складному ВПО. Головні значення мають стилістичні прийоми, що ґрунтуються на формальних і смислових взаємодіях декількох синтаксичних конструкцій речення в певному контексті. За аналогією з ними будуються такі типи синтаксичних структур ВПО, як паралельне сполучення парадигм за наявності спільних структурних елементів, сумісностей або замикань. Нами виділено такі типи ВПО залежно від синтаксичної організації їх структури: ті, що ґрунтуються на редукції вихідної моделі (55,3% від загальної кількості ВПО), на експансії вихідної моделі (33,76%), на зміні порядку слідування компонентів вихідної моделі (10,94%). Виразальні засоби, що ґрунтуються на редукції вихідної моделі, репрезентовані 17,02% (від загальної кількості ВПО) випадків еліпсису, 14,58% замовчування, 13,06% номінативних речень, 10,64% безсполучниковості. Випадки експансії вихідної моделі склали повтор (9,5%), перерахування (9,29%), тавтологія (6,5%), полісиндетон (4,7%), емфатичні конструкції (2,02%), вставні речення (1,74%). Зміни порядку компонентів вихідної моделі полягають, за матеріалами вибірки, у відособленні (6,04%) та інверсії (4,9%). До стилістичних засобів ідентифікації ВПО в тексті відносяться такі: висунення непередбачуваного елемента на фоні передбачуваного, співвіднесеність протилежностей, що переходять одна в одну, включення в контекст поетичного тексту, виконання естетичної функції. ВПО первісно включають компаративні тропи, які мають логічне протиріччя й основу (спільну для двох елементів ототожнення ознаку) та яким властива підлеглість прямого значення переносному. У ВПО відбуваються перенесення загальних кваліфікативних рис з узуального денотата на референт або перенесення рис, що відображають предметно-логічні зв'язки між денотатом і референтом.

В аспекті синтаксичного змісту головними принципами, що діють у ВПО, є включення інтенціоналу прямого значення в інтенціонал переносного на правах гіпосеми й пересічення

інтенціоналу прямого значення з імплікаціоналом переносного й об'єднання сфери пересічення прямого значення з переносним значенням. У метафоричних ВПО (близько 40% вибірки) породжуючі семи можуть складати як сильноймовірні, так і слабкоймовірні імплікації вихідного значення. Інтенціонал вихідного значення значною мірою віддалений від інтенціоналу продукованого значення. Схожість, що обґрунтовує перенесення, має за основу спільність прямого й переносного значення відповідно до наявних вагомих і невагомих рис або стереотипні асоціації подібності між ними. Значна віддаленість інтенціоналу прямого й переносного значення одне від одного спостерігається в метафоричних ВПО типу «вода → циклічність часу» (рух хвиль моря повторюється, як і кругообіг часу). Формальний показник розумової операції уподоблення «seeing like, seeing as», що об'єднує елементи ВПО, актуалізує сильноймовірні імплікації вихідного значення структури, зокрема порівняння типу «звук океану → звук дотиків рук закоханих» («the sounds of the ocean in the pitch dark is like the whisper of lovers' touching hands») (32% випадків)). У метонімічних образах точки виникнення переносного значення, які стають гіпосемою, відповідають інтенціоналу прямого значення або його жорсткоймовірним імплікаціям, тобто його обов'язковим або вагомим рисам (27%). Наприклад, «сухі й зелені листя → смерть і життя» – інтенціонали прямих значень включаються в переносне на правах гіпосеми (сухе листя – мертве, зелене листя – живе).

Якщо концептуальний простір ВПО представлений у зоні X, то його матеріальне словесне вираження в поетичному тексті становлять вербальні кореляти зони Y та семантичні дескриптори ототожнення зони Z. Лексичний матеріал, що використовується для вербалізації абстрактної моделі X → Y, репрезентує мовний простір ВПО, який є також певним чином структурованим. Набір вербалізованих сутностей – корелятивів, із якими відбувається ототожнення (елементи зони Y), представлений живими й неживими фізичними об'єктами діяльності. Перша група включає в себе людину (19,88%): man, dancer, cannibal, tourist, children, pauper, beggar, tormentor, baby, woman, male, people, kid, father, salesman, ect.; живих істот (6,16%): snake, shark, fish, goat, barracuda, elephant, mongrel, bestial, hyena, bull, dolphin, ant, whales, snail, animal, walrus, beast, dog, fly, tiger, cat, bird, bee, panther, etc.; міфічних істот (1,74%): ghost, demon, angel. До другої групи належать вмістилища (20,1%): space, ball, room, prison, box, dome, pocket, sphere, balloon, handful, shelter, body, field, kingdom, trap, sarcophagus, home, container, capacity, ect.; явища природи (17,46%): fog, smoke, mist, glaze, dew, wind, twister, cyclone, rain, thunder, shower, fire, flame, earthquake, gale, breeze, tornado, hoar-frost, whirlwind, eclipse, ect.; об'єкти природи (16,1%): orchid, flower, river, coral, wheat, lime, apple, ladyfinger, plant, shell, mountain, ocean, pond, rill, stone, hill, ect.; артефакти (15,36%): bell, print, ribbon, sculpture, artifact, hammer, knife, instrument, machinery, machine, cellophane, fabric, paperflower, tool, but-end, ect.; рідкі та тверді речовини (3,2%): lotion, water, concrete, liquor, rum, steel, broth, foam, liquid, mixture, froth, milk, chemistry, agile gold, drug, ect.

Характер співвідношення концептів зони X і вербалізованих корелятивів зони Y обумовлений певною закономірністю: як мінімум однією статичною або динамічною семантичною ознакою, відносно суттєвою для об'єкта найменування, що стає асоціативною ланкою, основою, tertium comparationis зони Z. Така ознака (ознаки) стає площею асоціювання, на якій ґрунтується

конструювання нової внутрішньої форми з новим семантичним наповненням. Кількісний аналіз репрезентації тієї чи іншої ознаки (або комплексу ознак) сприяє виявленню найповніших асоціативних зв'язків, які, відповідно, мають моносемантичну й полісемантичну структуру. Найпоширеніші моносемантичні зони Z у ВПО американської поезії XX ст. становлять центр (структура – 3,88%, розмір – 3,74%, неконтрольованість ситуації – 3,12%, локалізація – 2,48%, руйнування структури – 2,24%, форма руху – 2,2%, призначення – 2,2%, фізичний стан – 2,18%, психічний стан – 2,16%, форма – 2,12%, кількість – 2,08%, запах – 2,04%); периферію – 1 (незвичайність – 1,88%, колір – 1,84%, висота – 1,72%, членування на частини – 1,7%, форма дії – 1,68%, цінність – 1,66%, незайманість/чистота – 1,52%, актуалізація стану – 1,34%, циклічність – 1,34%, глибина – 1,3%, розумові здібності – 1,28%, відбиття – 1,24%, звук – 1,24%, температура – 1,16%, стійкість – 1,14%, якість – 1,12%), периферію – 2 (початок – 0,94%, консистенція – 0,84%, прозорість – 0,7%, межа – 0,68%, несуттєвість – 0,6%, говоріння – 0,52%, захват/оволодіння – 0,52%, смак – 0,48%, зовнішність – 0,44%, сила – 0,42%, швидкість – 0,18%, крихкість – 0,08%).

Висновки. Вивчення вербалізованого простору ВПО конкретизує, підтверджує й розширює інформацію щодо концептуальної картини світу, фокусів світосприйняття, мовної компетенції та пріоритетів, загальних для американської поезії XX ст.

Література:

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
2. Славова Л.Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект : [монографія] / Л.Л. Славова. – Житомир : Вид. ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 358 с.

3. Цурикова Л.В. Межкультурное взаимодействие с позиции когнитивно-дискурсивного подхода / Л.В. Цурикова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2006. – № 1. – С. 6.
4. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия : [учебное пособие] / В.Е. Чернявская. – М. : Флинта ; Наука, 2006. – 136 с.
5. Dijk T.A. The Study of Discourse / T.A. van Dijk // Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. – London ; Thousand Oaks ; New Delhi. – 1997. – Vol. 1 : Discourse as Structure and Process. – P. 1–34.

Димитренко Л. В. Когнитивные и стилистические особенности поэтического образа (на материале американской поэзии)

Аннотация. Статья посвящена проблемам комплексного описания и научного обоснования вербального поэтического образа как языкового и когнитивного явления, в формировании которого задействованы универсальные и индивидуальные элементы внутреннего лексикона, которые представляют концептуальную картину и когнитивный стиль личности.

Ключевые слова: вербальный поэтический образ, структура знания, концептуальная абстрактная схема, концепт, концептуальная картина мира.

Dimitrenko L. Cognitive and stylistic peculiarities of a poetic image (on the material obtained from American poetry)

Summary. The article focuses on problem of complex description and scientific substantiation of verbal poetic image as a linguistic and cognitive unite, which is formed by general and individual elements of the conceptual world picture and person cognitive style.

Key words: verbal poetic image, structure of knowledge, conceptual abstract schema, concept, conceptual world picture.